

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

LEGAL PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL COOPERATION IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Покальчук М.Ю., к.ю.н., доцент,
асистент кафедри земельного та аграрного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Чорна В.В., студентка IV курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена дослідженню правових питань розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні, зокрема в умовах європейської інтеграції. Встановлено, що сільськогосподарські кооперативи є однією з найбільш поширених і ефективних форм об'єднання сільськогосподарських товаровиробників на аграрному ринку ЄС. Виявлено, що прагнення законодавців наблизити українські стандарти до стандартів ЄС не завжди супроводжується ефективними змінами національного законодавства. Обґрунтовано актуальність окреслених проблем і необхідність ретельного дослідження цієї теми. Висвітлені останні суттєві зміни у правовому забезпеченні діяльності сільськогосподарських кооперативів, зокрема ті, які введені Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 р. № 819-ІХ. У роботі визначено проблемні питання, котрі ускладнюють досягнення завдань, окреслених у вказаному нормативно-правовому акті, а саме системного та комплексного регулювання усіх правовідносин щодо утворення, діяльності та припинення сільськогосподарських кооперативів з урахуванням міжнародних стандартів і кращих світових практик.

Проаналізовано праці науковців і зроблено власні висновки щодо наявних проблем. Досліджено досвід розвинутих сільськогосподарських країн, зокрема Польщі, Франції, Канади та Литви, стосовно правового регулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів. Виявлено, що основною перевагою у розвитку сільськогосподарських кооперативів цих держав є насамперед якісне нормативне врегулювання діяльності кооперативів та ефективна фінансова й інформаційна підтримка з боку держави, що полягає у фінансуванні адміністративних витрат та утриманні спеціалістів, котрі допомагають освоювати та застосовувати у межах кооперативного об'єднання нові технології з метою покращення якості товарної продукції, звільнення від податків або їх зниження, надання позик тощо.

Запропоновано можливі шляхи вирішення проблем, пов'язаних із прогалинами в законодавстві. На основі проаналізованих нормативно-правових актів, наукових праць і світової практики зроблені висновки щодо необхідності послідовної аграрної політики, яка полягає у формуванні справедливих ринкових відносин, гармонізації національних стандартів зі стандартами ЄС і вирішенні наявних у національному законодавстві колізій.

Ключові слова: сільськогосподарський кооператив, кооперація, фермерські господарства, державна аграрна політика, кооперативні принципи, фінансова підтримка.

The article is devoted to the research issues of the development of agricultural cooperation in Ukraine, in particular in the context of European integration. It is established that agricultural cooperatives are one of the most common and effective forms of uniting agricultural producers in the EU agricultural market and found that the desire of legislators to bring Ukrainian standards closer to EU standards is not always accompanied by effective changes in national legislation. The urgency of the problem and the need for careful research of this topic are substantiated. The latest significant changes in the activities of agricultural cooperatives are considered, in particular those introduced by the Law of Ukraine "On Agricultural Cooperatives" of July 21, 2020 № 819-IX. It is identified problematic issues that hinder the achievement of the task defined in the normative legal act, namely, systematic and comprehensive regulation of all legal relations regarding the formation, operation and termination of agricultural cooperatives, taking into account international standards and best world practices.

The works of scientists are analyzed and own conclusions on existing problems are given. The experience of developed agricultural countries in the legal regulation of agricultural cooperatives, in particular: Poland, France, Canada and Lithuania, is studied. It is revealed that the main advantage in the development of agricultural cooperatives of these states is, first of all, high-quality regulation of cooperatives and effective financial and information support from the state. It is to finance administrative costs and retain specialists, who help to master and apply new technologies within the cooperative in order to improve the quality of marketable products, exemption from taxes or their reduction, granting loans, etc.

Possible ways to address gaps in legislation and difficulties that arise in practice are suggested. Based on the analyzed regulations, scientific works and world practice, it is concluded that a consistent agricultural policy is necessary, which consists in the formation of fair market relations, harmonization of national standards with EU standards and resolving existing conflicts of national law.

Key words: agricultural cooperative, cooperative, farms, state agricultural policy, cooperative principles, financial support.

За часів здобуття незалежності та переходу до ринкових відносин Україна взяла на себе чимало зобов'язань щодо модернізації та приватизації аграрного сектору економіки та прийняла численні нормативно-правові акти, що мали посприяти наближенню українських стандартів у сфері сільського господарства до стандартів ЄС. У реалізації Плану заходів із виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС особливу увагу було приділено розвитку сільськогосподарської кооперації.

Відомо, що сільськогосподарські кооперативи мають значну частку ринку в агропродовольчих ланцюгах постачання у західних країнах, зокрема у межах ЄС частка ринку кооперативів у всьому аграрному секторі перевищує 50% [2], проте варто зауважити, що ринкові частки кооперативів суттєво відрізняються залежно від галузі та країни.

Так, у 2010 р. у секторі оливкової олії частка ринку іспанських кооперативів становила 70%, а в Італії – 5%. У Данії та Франції ринкові частки кооперативів із м'яса свиней досягли 86% та 94% відповідно, тоді як в інших країнах ЄС ці показники були значно нижчими [3].

Тож сільськогосподарські кооперативи є однією з найбільш поширених та ефективних форм об'єднання сільськогосподарських товаровиробників, частка яких на аграрному ринку ЄС становить близько 50%, а в окремих державах значно перевищує цей показник. В Україні ситуація із розвитком кооперативного руху значно гірша. І хоча розвиток сільськогосподарської кооперації потенційно може стати реальним поштовхом до створення у державі потужного сільського господарства, нині весь економічний потенціал кооперативного руху повністю не задіяний.

Основною причиною є саме недосконалість нормативно-правової бази діяльності сільськогосподарських кооперативів в Україні, саме тому важливим є дослідження наявних проблем і визначення напрямів їх вирішення.

Правове становище сільськогосподарських кооперативів стало предметом дослідження багатьох науковців, серед яких В.І. Федорович, В.І. Семчик, І.М. Кульчій, Л.А. Жураковська, Т.В. Курман, А.М. Стагівка, В.Ю. Уркевич, проте, враховуючи актуальність досліджуваної проблематики та з огляду на наявні зміни у законодавстві, порушені питання потребують постійної уваги наукової спільноти.

Нині правовою основою діяльності сільськогосподарських кооперативів є Конституція України, Закони України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 р. № 1087-IV, «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 р. № 819-IX і низка інших нормативно-правових актів.

Відповідно до Плану заходів із виконання Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншого, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106 [4], передбачено розроблення засад розвитку сільськогосподарської кооперації, зокрема системного та комплексного регулювання усіх правовідносин щодо утворення, діяльності та припинення сільськогосподарських кооперативів, що спрямовано на виконання ст. 403 та 404 Угоди про асоціацію [5].

Так, зміни у діяльність сільськогосподарських кооперативів були введені Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 р. № 819-IX (далі – Закон), який набрав чинності 15 листопада 2020 р. Цей Закон, на відміну від попереднього, передбачає відмову від поділу кооперативів на обслуговуючі та виробничі. Члени (засновники) сільськогосподарського кооперативу мають змогу самостійно обирати види діяльності (виробничий, обслуговуючий, переробний, багатофункціональний) і форму їх діяльності – з метою одержання прибутку чи без такої мети [1]. Таким чином, встановлюється перехід до єдиної організаційно-правової форми – сільськогосподарського кооперативу.

Для виконання цього Закону Урядом було ухвалено постанову, яка затверджує установчі документи, що регулюють діяльність кооперативів. На думку колишнього міністра розвитку економіки торгівлі та сільського господарства Ігоря Петрашка, оновлена форма господарювання сільськогосподарських кооперативів має сприяти збільшенню їх чисельності та посилювати конкурентоспроможність малих і середніх агровиробників, об'єднаних у кооперативи [6].

Безсумнівно, прагнення відповідати стандартам ЄС є достатньо обґрунтованим, проте питання, чи усі ці зміни дійсно мають позитивний характер, залишається відкритим.

На думку Л.А. Жураковської, Закон «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 р. № 819-IX обтяжує процес формування сільськогосподарських кооперативів в Україні в інтересах фермерів і порушує загальновизнані кооперативні принципи, такі як: демократичний контроль із боку членів, що полягає у голосуванні за принципом «один член – один голос», та участь членів в економічній діяльності [7].

Обґрунтовуючи свою думку, Л.А. Жураковська звертає увагу на те, що відповідно до положень Закону, а саме ч. 13 ст. 16, кооперативи мають право передбачати у своєму статуті надання членам додаткових голосів пропорційно до їхньої участі у господарській діяльності, тоді як кооперативам не притаманне наділення членів товариства додатковими привілеями, на відміну від комерційних структур [7].

Окрім цього, Закон дозволяє перераховувати на дивіденди інвесторам, у тому числі асоційованим членам, одержаний прибуток, хоча вони можуть і не мати жодного відношення до кооперативу. І.М. Кульчій зазначила,

що такі зміни порушують взагалі структуру класифікації сільськогосподарських підприємств на підприємства кооперативного та корпоративного типів і не відповідають нормам Закону України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 р. № 1087-IV, Господарському та Цивільному кодексам України [8].

Проте видається, що зазначені зміни можуть мати й позитивний вплив на діяльність кооперативів, зокрема, надання членам додаткових голосів може надавати перевагу більш зацікавленим у розвитку кооперативу членам, а це дозволить впроваджувати та просувати нові ідеї та стимулювати правління до нових проектів.

Водночас, погоджуючись із думкою науковців, вкажемо, що Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 р. № 819-IX наділяє сільськогосподарські кооперативи ознаками окремої юридичної особи та певною мірою порушує саму суть кооперації.

Також у пояснювальній записці до Законопроекту було зазначено, що він підготовлений із урахуванням пропозицій, зокрема і фермерських господарств [9], тоді як на 30-му з'їзді Асоціації фермерів і приватних землевласників України було ухвалено звернення до Президента України про неприпустимість прийняття Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 р. № 819-IX, оскільки «його зміст суперечить засадним принципам у світовій практиці обслуговуючої кооперації, призведе до створення псевдокооперативів, насамперед агрохолдингами» [10].

Не менш важливою залишається проблема процедури та механізмів перереєстрації сільськогосподарських кооперативів, адже Закон не регулює це питання, тож необхідно закріпити відповідний порядок на законодавчому рівні.

Для вирішення перелічених проблем важливим є аналіз світової практики врегулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів.

Так, у Канаді кооперативи є некомерційними організаціями щодо своїх членів і діють із метою забезпечення надання якісних послуг своїм членам, а не в інвестиційних цілях. Членами кооперативів є більш ніж 340 тисяч виробників [11, с. 7]. Варто зауважити, що кооперативи у Канаді управляються федеральним законом, а саме Кооперативним Актом, і щодо підтримки сільськогосподарської кооперації діє багато програм, зокрема «Ініціатива з розвитку кооперативів», яка є програмою уряду Канади та реалізується у співпраці з кооперативним сектором, допомагаючи виробникам об'єднуватися і створювати нові кооперативи, розробляти та використовувати інноваційні способи кооперативної діяльності. Важливим є те, що учасники програми можуть отримати фінансування у розмірі до 75 тис. дол., також їм надаються дорадчі послуги, які забезпечують доступ до професійних і технічних послуг, необхідних для відкриття чи посилення кооперативу. Державою гарантується надання позик, але є значна відмінність їх розміру залежно від суб'єкта. Так, індивідуальним фермерам надаються позики до 500 тис. дол., тоді як сільськогосподарським кооперативам – до 3 млн дол. [12, с. 46].

Розглядаючи досвід Франції, звернемо увагу на те, що сільськогосподарські кооперативи звільнені від податків на прибуток впродовж перших п'яти років функціонування кооперативів. Також держава здійснює фінансування адміністративних витрат та утримання спеціалістів, котрі допомагають освоювати та застосовувати у межах кооперативного об'єднання нові технології з метою покращення якості товарної продукції, а у разі перевиробництва кооперативи мають змогу одержати фінансування для вилучення надлишкової продукції з ринку, що забезпечує збалансування попиту і пропозиції та певною мірою стабілізує ціни та доходи [12, с. 46].

Не менш цікавим і корисним для України видається досвід Польщі, де кооператив, як і у Франції, може бути звільнений від податків або ж отримати зниження подат-

кової ставки на будівництво нових, а також реконструкцію діючих споруд, покращення матеріально-технічної бази, які використовуються у межах діяльності, визначеної статутом підприємства. Такі пільги надаються на строк до 5 років із дати внесення кооперативу до державного реєстру груп виробників сільськогосподарської продукції. Важливим є постійне інформування фермерів щодо нових правил і надання допомоги державних службовців, котрі повинні консультувати фермерів стосовно процедурних питань.

Також у кооперативному об'єднанні запроваджується уніфіковане ведення бухгалтерського обліку та єдина система розрахунку калькуляції виробництва продукції, що знижує її собівартість за рахунок зменшення загальною по підприємству вартості постійних витрат [13].

Натомість у Литві діють Правила надання підтримки на оплату праці співробітників, менеджера, бухгалтера, придбання необхідної оргтехніки, засобів зв'язку і комп'ютерів, оренду приміщень тощо для новостворюваних сільськогосподарських кооперативів, затверджені у 2006 р. наказом Міністра сільського господарства, відповідно до яких новоутворені кооперативи протягом п'яти років можуть одержувати підтримку поза конкурсом для компенсації зазначених витрат (до 40 тис. Lt), проте щороку на компенсацію цих витрат надається на 20,0% менше коштів. Таким чином, у перший рік компенсується 100% витрат, у другий – 80%, у третій – 60%, у четвертий – 40%, у п'ятий – 20% [11, с. 16].

Дослідження законодавчих нововведень і позицій науковців свідчить про те, що чимало проблем правового становища сільськогосподарських кооперативів залишаються не вирішеними та потребують насамперед нормативного

врегулювання. Проаналізувавши досвід країн, які мають значні успіхи у регулюванні цієї сфери діяльності, можна виділити важливі напрями удосконалення сільськогосподарської кооперації в Україні.

Висновок. Проведений аналіз виявив, що сільськогосподарські кооперативи є досить поширеною й ефективною формою об'єднання сільськогосподарських товаровиробників у країнах ЄС. Натомість в Україні наявна низка проблем, які заважають повноцінному розвитку сільськогосподарської кооперації зокрема й аграрного сектору загалом. Необхідна послідовна аграрна політика, спрямована на формування справедливих ринкових відносин, гармонізацію національних стандартів зі стандартами ЄС і вирішення наявних у національному законодавстві правових колізій. Вивчення досвіду розвинутих країн Європи може допомогти у розвитку сільськогосподарських кооперативів в Україні. Так, велике значення для успіху в досягненні цієї мети має якісне нормативне врегулювання діяльності кооперативів і підтримка з боку держави, котра би стимулювала самоорганізацію сільського населення і сільського бізнесу в кооперативи та підвищила їх конкурентоспроможність, забезпечивши ринкову рівновагу.

Тож для українського аграрного сектору необхідною є відповідна підготовка самих кооперативів до роботи в умовах правового поля і практики Європейського Союзу, що передбачає можливість позбутися невідповідності та безсистемності у прийнятті законодавчих актів і законів, які мають проблеми взаємозв'язку, зокрема з податковим, цивільним і господарським законодавством України, що стримує розвиток сільськогосподарської кооперації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 21 липня 2020 р. № 819-IX / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20> (дата звернення: 24.10.2021)
2. Bijman J., Iliopoulos C. Farmers' cooperatives in the EU: policies, strategies and organization. *Annals of Public and Cooperative Economics* Vol. 85. № 4. 2014. P. 497–508
3. Support for farmers' cooperatives, Brussels, European Commission, final report / J. Bijman et al. Wageningen, 2012. P. 127.
4. План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017> (дата звернення 24.10.2021)
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення 24.10.2021)
6. Кабмін встановив нові форми господарювання для сільськогосподарських кооперативів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ekonomy/3201522-kabmin-vstanoviv-novi-formi-gospodaruvanna-dla-silskogospodarskih-kooperativiv.html> (дата звернення 24.10.2021)
7. Жураковська Л.А. Сільськогосподарська кооперація як чинник стимулювання структурних зрушень у сільськогосподарському виробництві в Україні. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2020. С. 1–6.
8. Кульчий І.М. Інноваційні підходи до розвитку сільськогосподарської кооперації в умовах євроінтеграції: новели правового регулювання. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери* : матеріали наук.-практ. конф., 20 листопада 2020 р. Харків, 2020. С. 182–186.
9. Про сільськогосподарську кооперацію: проект Закону від 29 серпня 2019 р. № 0856 / *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66529 (дата звернення 25.10.2021)
10. Ухвала XXX звітного з'їзду Асоціації фермерів та приватних землевласників України. 2020. URL: <https://farmer.co.ua/ru/presa/item/631-ukhvala-khkhkh-ho-z-izdu-asotsiatsii-fermeriv-ta-pryvatnykh-zemlevlasnykiv-ukrainy> (дата звернення 25.10.2021)
11. Корінець Р.Я. Світовий та вітчизняний досвід функціонування СОК. Навчальний семінар-тренінг для місцевих кооперативних інструкторів 5 листопада 2014 р. Івано-Франківськ, 2014. С. 1–30.
12. Кібенко К.А. Досвід зарубіжних країн у розвитку обслуговуючої кооперації селянських господарств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 18. С. 44–47.
13. Собкевич О., Русан В., Скороход В. Щодо досвіду розвитку кооперації в аграрному секторі Польщі. Київ, 2018. URL: <http://old.niss.gov.ua/articles/424/> (дата звернення 25.10.2021).